

PROBLÉM OSOBY VE FILOZOFII JÓZEFA TISCHNERA (SETKÁNÍ SLOVANSKÉ TRADICE S TRADICÍ ZÁPADNÍ FILOZOFIE)

The Problem of a *Person* in the Philosophy of Józef Tischner (The Encounter of Slavonic Tradition and Western Philosophical Tradition)

Lucjan Klimsza

DOI: 10.17846/CL.2018.11.1.147-158

Abstract: KLIMSZA, Lucjan. *The Problem of a Person in the Philosophy of Józef Tischner (The Encounter of Slavonic Tradition and Western Philosophical Tradition)*. The main aim of the article is to discuss the philosophical problem of man in works of Józef Tischner, who was a Polish Catholic priest, a theologian and a philosopher. His philosophy follows the Slavonic philosophical tradition of his professor Roman Ingarden. He was also the author of many philosophical books, which interconnect Slavonic philosophy with Western philosophical tradition. Most of them have been dedicated to the problem of ethics and axiology. He developed Levinas' idea that ethics must become the first philosophy ever. For many reasons, he thought ethics must predate ontology. Firstly, this idea was inspired by a traumatic experience with the Holocaust during the Second World War. Secondly, he believed that every epistemological experience is at the same time an axiological experience. They represent a different way of expressing the same experience with the nature of the world. The meaning of axiology lies in the fact that the axiological experience is the experience of a particular person, that is, a person.

Keywords: *Agathos, agathology, axiology, ethics, philosophy, personality*

Abstrakt: KLIMSZA, Lucjan. *Problém osoby vo filozofii Józefa Tischnera (Stretnutie slovenskej tradície s tradíciou západnej filozofie)*. Zámerom predkladaného článku je popis filozofického problému človeka v diele Józefa Tischnera. Józef Tischner bol katolíckym kňazom, teológom a filozofom. Jeho myslenie vychádza zo slovenskej filozofie jeho učiteľa Romana Ingardena. Bol taktiež autorom mnohých teologických a filozofických diel, ktoré môžu byť spojivom východnej a západnej filozofickej tradície. Prevažná väčšina z nich bola venovaná problematike etiky a axiológie. Nadviazal na dielo Emmanuela Lévinasa – tvrdil, že etika musí byť prvou filozofiou. Podľa neho existuje niekoľko dôvodov prečo má etika predchádzať ontológii. Prvým dôvodom bola traumatická skúsenosť holokaustu cez druhú svetovú vojnu. Druhým dôvodom pre toto tvrdenie je fakt, že každá epistemologická skúsenosť je zároveň axiologickou skúsenosťou. Obidve popisujú odlišným spôsobom rovnakú prirodzenosť sveta. Význam axiológie spočíva však v tom, že axiologická skúsenosť je skúsenosťou konkrétneho človeka, teda osoby.

Kľúčové slová: *Agatos, agatológia, axiológia, etika, filozofia, osoba*

Úvod

Mezi nejvýznamnější představitele polské filozofie a teologie dvacátého století patří Józef Tischner. Tento myslitel je v českém filozofickém a teologickém prostředí velice málo známý. A to je velická škoda, neboť myšlenkové bohatství, které po sobě zanechal, se řadí svým významem mezi taková jména polské filozofie jako Roman Ingarden, Władysław Tatarkiewicz, Alfred Tarski, Józef Maria Bocheński. Tischnerův odkaz je velice důležitý nejen pro filozofii, ale také pro teologii. V teologii rozvinul hermeneutiku biblických textů. Ve filozofii svým fenomenologickým myšlením navázal na odkaz svého učitele Romana Ingardena na poli axiologie a dále jej rozvíjel. Současný polský historik filozofie Tadeusz Gadacz řadí Tischnera k filozofům dialogu (Gadacz 2009, 620). Tischner však považoval sám sebe spíše za axiologa a význam svoji práce viděl na poli axiologie, kde rozvinul nauku o dobru, čili agatologii.

Pro toto konstatování nacházíme hned několik důvodů. Tím prvním je fakt, že Tischner považoval za své nejvýznamnější dílo knihu *Filozofia dramatu*. Název knihy napovídá, že svým zaměřením patří pouze do oblasti estetiky, přesto nás obsah při bližším studiu přivede k celé šíři axiologických problémů. Další významné publikace tohoto polského autora patří do oblasti etiky a axiologie. První je soubor přednášek, které Tischner přednesl mezi léty 1982 až 1984, název tohoto díla je jednoduchý - *Etyka*. Jsou to přednášky, které zazněly na Jagellonské univerzitě v Krakově. Tischner se v těchto přednáškách věnoval problematice Hegelovy, Kantovy, Schelerovy a Kierkegaardovy etiky. Dalším dílem, které Tischner věnoval axiologii, je *Myślenie według wartości*. Jak už sám název napovídá, obsahem tohoto díla je analýza hodnot v soudobé fenomenologii. Mezi další důležitá díla patří kniha, ve které navázal na Ingardenovu a dále ji rozvíjel. Jedná se o titul *Spór o istnienie człowieka*.

Metoda

Zásadním pojmem, který Tischner pro svoji filozofii hodnot volí, je ve filozofii a také v současné etice poměrně málo užívaný řecký pojem αγαθος. V našem článku se nejdříve zeptáme, co tento pojem znamená. V úvodu vyjdeme nejprve z jazykové analýzy tohoto pojmu. Teprve pak budeme analyzovat způsob, jakým Tischner tomu pojmu rozumí a jak jej používá. V další části práce se budeme věnovat obsahové analýze díla Józefa Tischnera.

Etymologie

Pojem agatologie pochází z řečtiny. Jedná se o složeninu dvou slov - αγατος a λογος. První můžeme překládat hned několika způsoby, podle toho, v jakém slovesném tvaru se slovo nachází. Václav Prach zná dvě varianty - adjektivum αγαθος a dále substantivum neutra τό αγαθον (Prach 1993, 9). První variantu překládá pojmy dobrý, statný, šlechetný, zdárný atd. Substantivum pak překládá pojmy dobro, štěstí, ctnost a bohatství. Prachův slovník je přednostně zaměřen na atticou řečtinu. Dalším slovníkem, který se věnuje antické řečtině, je slovník Josefa B. Součka. Avšak tento slovník, je primárně zaměřen na novozákonní řečtinu. Souček pak slovo αγαθος překládá jiným způsobem. Adjektivum překládá slovem dobrý, avšak poukazuje na fakt, že v mladší řečtině ή κοινή διαλεκτή dochází k významovým posunům. Rozlišuje tedy dobrý ve vnějším smyslu – zdatný, prospěšný anebo použitelný. Dalším je pak smysl vnitřní, který je velice blízko mravnímu smyslu a který překládáme slovem dobrotivý, řádný a dokonalý. Zajímavostí pak je skutečnost, že se slovo αγαθος používá i v sakrální oblasti a že tímto pojmem se označuje také Bůh. Souček uvádí

těž substantiva a kromě neutra i femininum *τα αγαθα*, což neznamena pouze dobrou ženu, nýbrž také majetek a statky (Souček 1997, 15).

Zrození dobra v křesťanské teologii

Pokud je v Novém zákoně používán ve vztahu k Bohu pojem *αγαθος*, pak je potřeba ještě dodat, že je to právě novozákonní zvěst, která činí agatologii možnou. Důvodem je radikálně nové chápání Boha. Ten je v Novém zákoně, zvláště v *Logia Iesu* čtyřech evangelií, představen jako *dobrý Otec* (Jeremias 1966, 33). Tím se zpochybňují všechna neutrální adjektiva antických božstev, chápaných buď deisticky, nebo panteisticky. Novozákonní Bůh je osobní a má také jméno. Nejedná se však o atropomorfní obraz Boha. Není to ani věc, tedy *to*, či dokonce *to jedno*. Bůh je v Novém zákonu vyjeven jako dobrý (Evangelium Lukáše 18,18) a pouze k němu se vztahuje adjektivum *αγαθος* (Kittel 1986, 6). V evangelijní zvěsti jsou morální a mravní rozdíly mezi lidmi zanedbatelné. Z toho plyne, že není možné eticky soudit a rozlišovat mezi těmi, kteří jsou dobří, a těmi, kteří dobří nejsou. Zmíněný text vyznívá spíše skepticky. Pokud je dobrý pouze Bůh, pak člověk dobrý není a veškeré morální i mravní úsilí člověka vyjde naprázdno. Oprávněnou se tedy jeví otázka, odkud pramení onen paradoxní novozákonní optimismus? Co dovoluje křesťanské filozofii vystavět onu agatologii? Pokud se v něčem odlišuje křesťanské, respektive patristické, myšlení od řecké antické filozofie pozdního helenismu, pak je to především optimismus či také zdůraznění agatologického pohledu na Boha. Prizmatem tohoto pohledu na Boha jako absolutní dobro, také pak na svět a člověka.

Zrození dobra v antické filozofii

Antická filozofie a také etika zná nauku o dobru - agatologii. Ovšem základy, na kterých antika budovala svou agatologii, byly různé. Mohly to být základy náboženské, uveďme například spis sofisty Prodika z Keosu *Horai* (Prodikos z Keosu 2017). Tyto základy mohly vyrůst z také ontologie, jež v bytí nacházela jedno neměnné jsoouco, které je, a proto, či snad právě proto, že je, je toto jsoouco dobré. Jak o tom svědčí fragmenty filozofie představitele elejské školy Parmenida z jeho spisu *O přírodě* (Parmenides 1998). Až - ve vrcholné antické filozofii se setkáváme s velice rozvinutou naukou o dobru.

V Platonových dialozích, předně v dialogu *Kratylos* (Plato 2017), nacházíme nejrozvinutější nauku o dobru. Tento dialog je zasvěcen problému správného pojmenování jsoouca. Jeden z Platonových učitelů *Kratylos* zastával učení Herakleita z Efezu o plynutí všech věcí. Jednalo se o naturalistickou teorii. Pokud věci (*τῆς φύσεως*) plynou, tedy podléhají změně, jen stěží pro tyto skutečnosti můžeme nacházet pojmy, které by označovaly to, co je trvalé. Jména (*τὸ ὄνομα*) označují podle *Kratyla* pouze jednotliviny. Avšak pro Platona jsou to obecné pojmy, které dávají věcem jejich hodnotu. Tyto obecniny říkají, čím je svět, a také to, že svět můžeme pojmenovat dobrým (*ἀγαστόν*) světem. Význam jmen se v tomto dialogu ocitá pod drobnohledem axiologie. Najdeme zde velice důležitou poučku: na základě toho, co dovoluje nazývat *bytí* dobrým bytím, můžeme hovořit o světě buď v pozitivních, nebo v negativních kategoriích. Platon v *Kratylovi* ukázal na vztah mezi axiologií a ontologií.

Platonův *Kratylos* není jediným dialogem, ve kterém autor rozvíjí své pojetí agatologie. Dalším dílem, je ne-dialogický spis *Obrana Sokrata*. Platon vytvořil dílo, ve kterém rozvíjí agatologii zásadním způsobem během soudní pře mezi aténskou obcí a Sokratem. Zde je dobro chápáno jako občanská ctnost, tedy jako takové jednání, které slouží dobru celé obce. Dobro se zde váže k občánovi,

který svými občanskými ctnostmi obec chrání, rozvíjí ji a přináší jí prosperitu. Platon zde především řeší problém, který v životě aténské obce vyvstal: jak je možné, že obec soudí člověka, který svým vyučováním obec rozvíjel. Jak je tedy možné, že dobro je odměněno zlem?

Jan Patočka ve svých známých výkladech z antické filozofie konstatuje, že Platon ve svých raných dílech přináší dvojí pochopení dobra. Dobro je znalostí toho, co je dobré, a zároveň je participací na tomto dobru. Jinými slovy, nepostačuje pouze vědět, co je dobro. Člověk musí na tomto dobru participovat. Musí tedy toto dobro také konat. V opačném případě se člověk vydává napospas zlu. Opakem agatologie je pak ponerologie, nauka o zlu. Dobro čili *τὸ ἀγαθόν* je tak opakem zla, *τὸ πονερό*.

Z výše uvedeného můžeme tedy konstatovat:

1. zlo je totožné s omylem,
2. pochopení, že zlo, které činí jedinec, nakonec ubližuje jemu samému (Patočka 1991, 47).

Nauku o dobru ve vrcholné antické filozofii lze také definovat jako nauku o ctnostech, které vedou k občanskému životu, ve kterém člověk neubližuje sobě ani druhým. Takto stanovené agatologii lze zároveň rozumět jako ideálu či cíli, ke kterému se má člověk upínat. Platon uvedl právě ideu dobra jako nejvyšší ideu, která konstituuje svět hodnot. Dobro, *τὸ ἀγαθόν*, konstituuje dvě další ideje pravdy a krásna, se kterými vytváří triádu nejvyšších hodnot světa vůbec.

Do třetice ještě poukážeme na dialog, který naznačuje, vykresluje či dokresluje vztah mezi člověkem a dobrem. Zatím v předcházejících statích jsme poukázali na Platonův vztah ideje dobra a bytí, v tomto případě poukážeme na vztah ideje dobra směrem k člověku. V předcházejících statích jsme ukázali, že bytí, to skutečné bytí, pochází ze světa idejí. A takovému bytí je možné přiřadit adjektivum dobré.

V dialogu Protagoras (Plato 2017) již Platon, co se týče vztahu dobra a člověka, tak optimistický není. K dobru je člověka potřebné vychovávat. Pro výchovu používá Platon termín *διδασκαλία*. Rozlišuje přitom mezi stávatí se dobrým a býtí dobrým. Bytí je zde nejdříve přisouzeno člověku a adjektivum dobrý/zlý je přisouzeno procesu stávání se. Bytí člověka je však uznáno za dobro, člověk se tedy rodí dobrým či do dobrého světa. Může se však stát (v důsledku nějaké nehody či nějakého neštěstí), že se člověk stane zlým. Z toho Platon v dialogu Parmenidés vyvozuje následující: aby se mohl stát člověk zlým, nejdříve musí být dobrým.

Z toho plynou následující axiomy:

1. Člověk přichází na svět, jenž je ve svých základech světem dobrým.
2. Člověk se stává zlým z důvodu nezdaru, nehod, neštěstí či pohromy.
3. Bohové dávají těm nejlepším dar, aby byli dobrými co nejdéle.

Třetí axiom je velice zvláštní. Platon před námi předestírá zajímavou myšlenku, které dá naplno vyniknou apoštol Pavel v listu k Římanům, a totiž, že dobro a dobrý život je Božím darem.

Tyto etymologické poznámky mohou budít dojem, že vše již bylo řečeno a dále tento pojem není potřeba rozvíjet. Opak je však pravdou. Současný svět, střet kultur, náboženství a různorodost filozofií přímo vybízejí k tomu, aby se znovu tento problém podrobil filozofickému zkoumání. Tato úloha filozofie ve zkoumání pojmu je obzvláště potřebná, předně proto, že již nefilozofické disciplíny tento problém rozebírají a slovníkové prameny, zvláště v angličtině, se o agatologii velice pestrým způsobem zmiňují.

Pojem dobra

Dva veliké myšlenkové systémy antického světa, Platonova filozofie a novozákonní evangelium, hovořily o dobru. Nesdělují nám však, jak můžeme pojem dobra nahlížet dnes. Nemyslíme si, že by novozákonní zvěst nebyla dnes hlásána stejně, jako tomu bylo v dobách apoštolů. A také si nemyslíme, že by Platonova otázka *co je dobro* ztratila na své aktuálnosti. Jde nám nyní o to postihnout, jak se dnes s tímto pojmem pracuje a jak jej dnes západní kultura používá. Pestrá paleta slovníkových definic nám na jedné straně ukazuje do jaké míry je tento termín stěžejní a důležitý. Na straně druhé však stručnost a v jistých chvílích neúplnost definic dává tušit množství práce, které je potřeba na tomto poli vykonat.

Agatologie je podle Merriam-Websterova slovníku *vědou či doktrínou o dobru* (Merriam-Webster 2017). Pokud se tedy jedná o vědu či nauku, nabízí se další velice důležitá otázka: co taková věda zkoumá? Co je předmětem zkoumání? Jedna z odpovědí se nabízí jednoduše: dobro. Předběžně tedy stanovíme, že agatologie jako subdisciplína axiologie zkoumá problematiku dobra. Ve filozofii se spíše používá pojmu etika nebo axiologie, ačkoli druhý jmenovaný znamená spíše komplexnější nauku o hodnotách. Agatologie vyjadřuje svou povahou již dopředu optimistické stanovisko, které pramení ze skutečnosti, že dobro je principiálně obsaženo ve všech věcech a že dobrým je tedy celý svět (The Online Etymology Dictionary 2017). Takový přístup ke světu a k člověku je možný pouze poté, co jsou splněny některé zcela jedinečné předpoklady.

Avšak v současné filozofii převládají spíše skeptické hlasy, které současnou kulturu, myšlení a filozofii popisují v negativních či spíše skeptických kategoriích. Velikou práci na tomto poli vykonal Wilhelm Weischedel svoji knihou *Skeptická etika* (Weischedel 1999) Zde popisuje nejen postupný příklon ke gnozeologické skepsi, nýbrž a zároveň také problematiku skeptického obrazu světa. Čili negativní přístup ke světu hodnot. Avšak mozaika filozofů, kteří se problematikou hodnotového světa zabírají by byla neúplná, kdybychom nezmínili ty, kteří se nacházejí na opačné straně axiologického spektra. Mezi nimi je Józef Tischner. Nabízí se tedy otázka - které předpoklady, když hovoří o agatologii, uvádí sám Tischner?

Problematika AGATHOLOGIE v současném diskurzu

Ve filozofii dvacátého století je možné nalézt mnoho etických a axiologických spisů. Zároveň s těmito spisy se objevuje vyprázdňení. Adam Hernas píše, že po řadě velikých myslitelů, kteří se etikou (například Emmanuel Lévinas) či axiologií (například Martin Heidegger) zabývali, nastalo období etické jalovosti a hodnotové relativizace (Hernas 2016). Současně si Hernas klade otázku, zda není tento odklon od axiologie způsoben odklonem od těch myšlenkových systémů, které dovolují existenci právě takových předpokladů, díky kterým je axiologii možné vytvářet. Hernas tyto předpoklady označuje jako vertikální. Verikální předpoklady jsou takové, které vytvářejí pevnou strukturu hodnot, od těch nejnižších až po ty nejvyšší. Přičemž nejvyšší hodnoty by měly zároveň vyjadřovat dobro či snad také být nejvyšším dobrem. Axiologie by z povahy věcí měla vést k agatologii. Pokud existuje hierarchie hodnot, pak tou nejvyšší hodnotou musí být nutně dobro. Pokud by byl takový předpoklad zpochybněn, je zároveň zpochybněna celá hierarchická stavba hodnot. Není možné hovořit o hierarchii hodnot bez konstituující hodnoty. Na tomto axiomu je možné se shodnout. O čem je však v současnosti vedena diskuse, to je předpoklad takové agatologie, tedy konstituce agatologie jako takové.

Ke konstituci agatologie však vede velice dlouhá cesta. Z axiologie není koncepci agatologie možné vyvodit. Pokud ještě jednou zopakujeme definici, která nám říká, že agatologie je věda či doktrína o dobru, pak není možné z axiologie vystavět agatologii, byť by se jednalo o axiologii

založenou vertikálně, která má fixovanou hierarchii hodnot. Výjimku může tvořit Platonová nauka o dobru jako o nejvyšší hodnotě, jež konstituuje svět hodnot. Platon však konstituoval předpoklady agatologie na základě metafyziky. To dobro, o kterém Platon hovořil, je nejvyšším dobrem světa idejí.

Současnou filozofii, zvláště pak filozofii dobra, není možné v žádném případě uzavírat do platonských idejí. Filozofie musí reflektovat vývoj současné filozofie a kultury. To Tischner ve své filozofické dílně činil. Jeho reflexe vychází ze zkušenosti kultury dvacátého století a filozofie devatenáctého a dvacátého století. Tischner především analyzuje současnou filozofii a dospívá k názoru, že ve filozofii hodnot převládá estetický aspekt. Má tím na mysli skutečnost, že se současná axiologie snaží vyvést z estetiky etiku, tedy z krásného se snaží vyvést dobré. „*Již delší dobu panuje ve filozofii snaha o náhradu pojmu dobra pojmem hodnota. Toto úsilí je směřováno k přiblížení dobra fenomenologické zkušenosti. ... Vše se uzamyká v soudu: to, co je krásné, je dobré, to, co je dobré, je krásné.*“ (Tischner 2001, 177). Takto redukuje etiku na pomocnou nauku estetiky. Ve své analýze současné kultury dospívá Tischner k velmi podobným závěrům. Jeho analýzy se shodují s Adornovou kritikou současné masové kultury, která je definována prostřednictvím produkce, spotřeby a neustálého tlaku na výkon a udržitelnost ekonomického růstu. Takové pojetí kultury může být podle Tischnera myslitelné pouze tehdy, když se kategorie dobra vyvede z kategorie krásna. Adorno píše: „*Totální masová kultura dnes nahrazuje ‚Nové univerzum‘. ... Jen moc, která dnes stojí za poezii všedního dne a imponuje nevybledávající a marnotratnou výpravou, je schopna klamat dospělé o prodlouženém dětství, jež jim připravuje, aby fungovali tím dospěleji. ... Tento záchvív žije z převahy techniky jako celku - a kapitálu, který za ní stojí - nad každou jednotlivou věcí. To je transcendence v masové kultuře.*“ (Adorno 2009, 9). Toto pojetí je schopen Adorno nazvat dokonce transcendencí. Tischner podobně jako Adorno vnímá současnou kulturu, která je výsledkem osvícenské filozofie, jako veliký problém. Tischner píše: „*Osvícenství nepřekonalo „zla dějin“, ale místo zločinů „pověrečných“ přineslo zločin „osvícených“.*“ (Tischner 2001, 35). Jako nanejvýš problematické vidí Tischner zaměňování pojmů. Z tohoto pohledu kritizuje současný společenský diskurz, který lze vystihnout takto: dobro je sice možné, ale jen tehdy, když je vyvedeno a ztotožněno s krásnem.

Již od dob Platona je takové však úsilí zcela pochybné. Příkladem pro zpochybnění vyvozování dobra z krásna je Platonův dialog Ion. V něm se rapsód Ión snaží přesvědčit své posluchače, že z krásného přednesu pochází veškeré dobro a také pravda (Platón 1979). Snaží se ukázat, jak vznešené city, které vytváří krásná hra či báseň nebo dokonce náboženská zkušenost, činí člověka lepším či snad i dobrým. Platon však v dialogu takový přístup k hodnotám kritizuje. Jeho filozofie velice přesným způsobem vytváří hierarchii hodnot. V této hierarchii vládne řád a díky tomu má každá hodnota v celkovém řádu své místo. Takový řád spravuje a určuje hodnota všech hodnot. Idea dobra.

Tento exkurz do antické filozofie měl ukázat především místo a dobu, kdy a kde vzniklo mluvení o dobru. Tedy alespoň z pohledu filozofie. Nebrali jsme v potaz náboženské systémy, především pak judaismus. Dalším exkurzem bylo rané křesťanství, především evangelijní zvěst. Pokud bychom se měli věnovat celkové problematice dobra v dějinách západní kultury, stala by se z této studie kniha o několika svazcích. Tyto exkurzy měly ukázat, že mluvení o dobru bylo součástí jak křesťanské teologie, tak také antické filozofie. Neměly za úkol předvést, jak se o dobru, čili agatologii, hovoří dnes. Současný diskurz dobra je potřebné rozvinout. Vzniká tedy problém předpokladu existence současné agatologie.

Předpoklady

Jak tedy agatologii uchopit metodicky? Pakliže chceme hovořit o filozofii dobra, musíme nejdříve ukázat, jak o agatologii hovořit lze. Současně musíme vzít v úvahu také axiologii. Obě, jak agatologie, tak také axiologie, jsou navzájem propojeny. Tischner si byl tohoto vzájemného propojení velice dobře vědom. Zároveň si uvědomoval problémy, které ze vztahu agatologie a axiologie vyplývají. Předně říká, že agatologie a axiologie jsou zkušenosti téhož. Zároveň dodává, že tato zkušenost je rozdílná. Tuto myšlenku nacházíme v jeho díle *Myšlení podle hodnot* (Tischner 2002, 486). Abychom mohli rekonstruovat předpoklady agatologie, musíme tedy uvést dva typy *zkušenosti*. Tischner rozlišuje agatologickou zkušenost od zkušenosti axiologické.

Východiska Tischnerovy filozofie

Dříve, než se budeme těmito zkušenostmi zabírat, položme si ještě jednu otázku. Proč Tischner hovoří o axiologii a agatologii z pozice *zkušenosti*? Neindikuje tato věta empirismus v jeho filozofii? Nikoli. V jeho filozofické pozůstalosti najdeme řadu pramenů, k nimž se odkazoval a na něž navazoval. Stěžejním filozofickým směrem, který Józef Tischner považoval za východisko své vlastní filozofie, byla fenomenologická škola. Je tomu tak z několika důvodů. Tím prvním a zásadním důvodem, je fakt, že se filozofii učil od velikána polské filozofie Romana Ingardena. Roman Ingarden byl žákem Edmunda Husserla. Sám později fenomenologii přednášel na Papieskiej Akademii v Krakově. Mezi další soudobé filozofy, které Tischner označoval za nejdůležitější myslitele, kteří jej ovlivnili, patří ve dvacátém století nejen Roman Ingarden, ale také Edmund Husserl a Martin Heidegger. Výsledkem jejich vlivu byla metoda, tedy způsob, jakým Tischner filozofoval. Ovšem - nejen Husserl, Ingarden či Heidegger Tischnera ovlivnili.

Hlavní Husserlovou zásluhou pro filozofii dvacátého století byl dar metody. Husserl daroval filozofům metodu radikálně novou (Gadacz 2009, 628). Metoda *fenomenologické redukce*, kterou v Husserlově filozofii objevil pro sebe také Tischner, má podle něj na axiologii veliký dopad. Tischner vyzvedává Husserlovo epistemologické heslo „*zpět k předmětu*“, neboť se v něm fenomenologie objevuje jako zcela zřejmý intencionální akt. Ten znamená, že vědomí je vždy vědomím konstruujícím smysl předmětu (Tischner 2002, 13). Důsledek Husserlova hesla viděl Tischner nejen v epistemologii, ale dále i v axiologii. Od Já transcendentálního, které tvoří jádro Husserlové filozofie, přešel Tischner k Já axiologickému. Tischner píše: „*V Husserlově filozofii je věta, která vysvětluje tento fakt. Ta věta říká, že každá bytost může být chápána jako idea.*“ (Tischner 2008, 145). Vyzvedl význam poznávajícího aktu člověka. Ve svých filozofických zkoumáních objevil axiologický rozměr tohoto aktu. Tvrdil, že každý poznávající akt je podle něj vždy hodnotový. Tadeusz Gadacz píše o přechodu od Já transcendentálního k Já axiologickému: „*Záhy se však rozešel s Husserlovou idejí Já transcendentální, místo této koncepce navrhl Já axiologické.*“ (Gadacz 2009, 629). To však neznamená, že by Tischner zároveň s přechodem od noetiky k axiologii Husserlovou filozofii zavrhl. Opak je pravdou. Tento přechod totiž Husserla doplňuje.

Vztah současné filozofie k Husserlovi je podle Tischnera dvojí. První – inspirující, jenž probouzí samostatná fenomenologická zkoumání. Druhý – vyvolávající kontroverze (Tischner 2002, 13). Nikdy však vlašný, který by znamenal nezáměr o Husserlovou pozůstalost. Tischner patřil k první skupině filozofů, kteří se Husserlovým dílem nechali inspirovat. Jakkoli, v případě Tischnera, zprostředkovaně. Tím, kdo Husserlovy myšlenky zprostředkoval, byl jeho učitel Roman Ingarden. Tischner nezůstal u pouhého opakování a citování Husserlových myšlenek. Inspirace v jeho případě znamená samostatné a tvořivé myšlení, které nabylo na významu ve světě etiky, axiologie a především agatologie.

Filozofie hodnot

Svou vlastní fenomenologickou koncepci hodnot artikuloval Tischner ve sporu s představitelem novotomistické školy Mieczysławem Gogaczem. V článku s titulem *Spor o inspiraci* (Tischner 2002, 283) vedl myšlenkový zápas mezi jinými také o uchopení současné axiologie. Tischnerova koncepce hodnot je hierarchická. Je uspořádaná podle určité, předem dané hierarchie hodnot. Píše, že podstatou světa hodnot je její hierarchická struktura. Díky této struktuře je o hodnotách vůbec možné hovořit. Bez této struktury, tedy bez nižších a vyšších hodnot, by nebylo možné hovořit o hodnotách vůbec a celá axiologie by ztroskotala na hodnotovém relativizmu (Tischner 2002, 424)

Ve zmíněném sporu byla zásadním problémem definice pojmu hodnota v současné filozofii. Gogacz definoval hodnotu jako *akt hodnocení*. Tischner píše: „*Hodnota není předmětem a také není vlastností předmětu. Je hodnocením.*“ Hodnota podle něj reálně neexistuje. Hodnota se stává hodnotou až na základě soudu. Hodnoty jsou vytvářeny aktem hodnocení. Tischner takové definování hodnot radikálně odmítá. Hlavním důvodem je skutečnost, že člověk přichází *na* zemi. Ono „na“ ukazuje, že člověk již přichází do *nějakého* světa, do *nějaké* skutečnosti. Tyto skutečnosti jsou již člověku dány a on je ve své zkušenosti zakouší. Druhou věcí je fakt, že tyto skutečnosti pojmenovává axiologickými kategoriemi. Zkušenost s danou skutečností může být dobrá, anebo zlá. Ale svět jako hodnota je již dán dříve, než jej člověk zakouší. Tischner píše: „*Vztah člověka k zemi nemůže být pasivní. Člověk musí, aby mohl žít, snést počáteční surovost země. Musíme zde odlišit zemi otroctví od země svévole. Člověk je schopen podmanit si zemi, země tedy není zemí otroctví. Ale na zemi rostou také stromy se zakázaným ovocem. Země není zemí svévole. Země má danou přirozenost. Má svůj řád, pořádek, má svoji vlastní logiku.*“ (Tischner 2001, 220). Jakým způsobem tedy je hodnotu možno definovat? Dříve, než Tischner přistoupil k definici hodnoty, pokusil se pomocí analogie najít takový pojem, který by porozumění napomohl. Tím pojmem je pro Tischnera *závazek*. Tento pojem ukazuje na vztah. Člověk, jenž je zavázán druhému člověku, musel druhého nejdříve potkat. Vyjít mu naproti a v aktu setkání druhého se mu zavázal. Například k tomu, že v druhém bude vidět stejně hodnotou bytost, jako je on sám. Hodnota je tím, co člověka k něčemu zavazuje. Například k tomu, že druhého člověka bude ctít stejným způsobem jako sebe sama. Je-li člověk zavázán, pak je to právě proto, že se setkal s něčím nebo někým. Na základě analýz Tischnerova textu tedy můžeme konstatovat, že *hodnota člověka zavazuje*.

Tischner zároveň zcela neodmítá akt hodnocení. Uvědomuje si však zásadní problém soudobých hodnotových soudů. Problémem, který se ukazuje v soudobé kultuře jakožto zásadní, je pravdivost/nepravdivost soudu. Tedy stav, kdy hodnocení je buď pravdivé, anebo nepravdivé. Postmoderní myšlení vytvořilo relativizováním pravdy prostřednictvím subjektivizace skutečnosti předpoklady pouze pro subjektivní hodnotové soudy. Jinými slovy, pro postmodernu je typická definice, která říká, že subjekt vytváří v hodnotovém aktu soudu hodnotu samou. Pokud bychom připustili, že člověk jakožto subjekt vypovídá o hodnotách, a tím také hodnoty vytváří, pak bychom byli nuceni říci, že:

- I. hodnotící soudy nic nevypovídají nebo
- II. hodnotící soudy nejsou hodnotící, nýbrž tautologické.

Obě tyto možnosti nastanou, když přijmeme tezi M. Gogacze či také obecné definice axiologie, které říkají, že hodnotné je to, co hodnotným nazveme, respektive čemu hodnotu přidělíme. Co tedy určuje pravdivosti hodnotícího soudu? Tischner říká, že je to objektivita. Pokud subjekt vypovídá pravdivý hodnotící soud, pak musí být tento hodnotící soud ve shodě s objektivní hodnotou. Akt soudu, ve kterém hodnotíme svět hodnot, je aktem sekundárním. Hodnotíme nikoli *že* hodnoty jsou, nýbrž *jak* jsou.

Můžeme tak říci, že ve světě axiologie existují dva významné akty:

- I. závazek,
- II. hodnocení.

Jak jsme ukázali, Tischner říká, že je to objektivita, co činí hodnotový soud smysluplným. Znamená to tedy především uznání objektivní existence hodnot. Teprve tehdy, když hodnoty objektivně existují, mohou existovat také smysluplné hodnotové soudy, které vypovídají o tom, jak hodnoty existují ve vztahu k člověku. Tischner píše: „*Hodnotící akty ještě nemohou vytvářet svět hodnot, neboť právě ony jsou podmíněny skrze tento svět hodnot a také vytvářeny skrze tento svět hodnot. Můžeme hodnotit pouze proto, že je nám dán z jedné strany akt odpovědi, z druhé hodnota, na kterou jsme odpověděli.*“ (Tischner 2002, 283).

Nyní je zapotřebí vysvětlit, jak hodnoty objektivně existují. Tischner považoval sebe sama za představitele školy fenomenologie. Na otázku, jak existují hodnoty, můžeme dát hned tři odpovědi:

- existují reálně,
- existují objektivně,
- existují pouze tehdy, když je jim v soudícím aktu přiznána existence.

Tischner se zřekl první a poslední možnosti. Hodnoty neexistují reálně, neexistují ani na základně hodnotících soudů. K tomu, aby se dopracoval k odpovědi, připomíná scholastickou zásadu: *ens et verum, ens et bonum, ens et pulchrum convertuntur*. Tyto tři zásady spojuje *convertuntur*, čili těsný vztah. Existuje tedy vztah mezi bytím a pravdou, bytím a dobrem, bytím a krásou. Tischner poukazuje na vztahy, které existují mezi bytím na jedné straně a pravdou, dobrem a krásou. Pokud by tomu tak nebylo, musel by redukovat vztahy na *intellectus et bonum, pulchrum et verum convertuntur*. (Tischner 2002, 267). Mezi bytím a dobrem, pravdou a krásou existuje vztah. Na takovém základě byl pak schopen konstatovat, že hodnoty jsou objektivním bytím. Nejsou subjektivní, nejsou reálné. Jsou objektivní, neboť některé hodnoty, teprve čekají na své uskutečnění. Hodnoty jsou objektivní, neboť zavazují člověka k odpovědnosti a ke konání.¹ Jsou objektivní, neboť jedna hodnota, například zkušenost pravdy člověka ve vztahu k jinému člověku, zavazuje rovněž k dobru.

Člověk agatologická zkušenost

Vraťme se nyní k dvojí zkušenosti člověka. Tischner dělí lidskou zkušenost na:

- agatologickou,
- axiologickou.

Pokud hovoříme o agatologické zkušenosti, pak jí Tischner rozumí zakoušení světa jako místa, ve kterém není vše tak, jak by být mělo. To něco v této zkušenosti nejde přesným způsobem definovat. Zde člověk pouze zakouší svět, který by měl být pro něj dobrým. Avšak jeho zkušenost hovoří o tom, že tento svět není tím dobrým světem. Je světem, který také může být zlý. Stejným způsobem hovoří o kultuře. Člověk zakouší kulturu jako setkání s druhým člověkem. I zde může zakoušet druhého jako člověka, který v aktu setkání říká svým postojem: neboj se mě. Ale setkání s druhým člověkem může být zcela odlišné. Může být setkáním, které ohrožuje. Tato nejasná,

¹ V této souvislosti je možné spomenout personalistickou filosofii Emmanuela Mouniera, který programové personalistické učení tlumočí v postoji životního angažování (Pružinec 2014, 109-140).

nedefinovatelná zkušenost souvisí se svědomím. Individuum tuší, že svět a kultura by měly být pro jeho existenci dobré, ale nedokáže ještě vyjádřit jak. Přesto je toto agatologické zakoušení světa nesmírně podstatné, neboť ukazuje, že člověku jde o dobro. Jde mu o to, aby žil - jak to Tischner vyjádřil - v živlu dobra. Tischner současně tvrdí, že agatologická zkušenost je prvotní.

Svět se nám jako celek toho, co je, dává poznat nikoli jako axiologicky neutrální místo pobytu. Tischner přitom podtrhuje, že v této agatologické zkušenosti ještě není obsažen etický prvek, tedy ještě nám není dáno to, co máme nebo nemáme konat. Prvotní zkušenost je agatologická. V agatologické zkušenosti zakoušíme svět buď jako dobrý svět, anebo zlý. Tyto pojmy jsou axiologické. Tischner dále dodává, že negativní zakoušení světa vyvolává ihned reakci našeho rozumu. Naše mysl se přičí myšlence, že bychom měli žít ve zlém světě, ve zlé společnosti, se zlým člověkem či dokonce, že bychom sami byli těmi, kteří zlo činí. Tato vzpoura myslí člověka vůči zlému světu, kultuře, druhému člověku anebo zlu v člověku ukazuje, že zlo je něco, co člověk apriori odmítá. Nechce si připustit myšlenku, že by sám mohl být původcem jakéhokoli zla. Nikdo nechce svým pobytem participovat na zlu. Prvotní zkušenost je tedy agatologická a předchází zkušenosti etické.

Z této zkušenosti pak dále vychází axiologie, která je dána skutečností, že člověk jako myslící bytost začíná připisovat hodnotu tomu, co jej obklopuje, a na základě této připsané hodnoty začíná konat.

Závěr

Soudobá filozofie, jak některé analýzy naznačují, je filozofií skeptickou. Filozofie hodnot a zvláště pak filozofie, jež by se snažila popsat jsoucno v kategoriích dobra, nejsou tak hojně zastoupené. Navzdory tomu je patrné, že agatologie a axiologie byly ve filozofii přítomny již ve chvíli zrodu samotné filozofie. Ačkoli filozofie, zvláště pak filozofie dobra, se postupně stala tématem, jež dále převzala a rozvílela teologie, je potřebné se k tomuto tématu z filozofického stanoviska vrátit. Důvodů je mnoho. Prvním je zkušenost, která v dějinách dvacátého a dvacátého prvního století sehrála velikou roli. Tou zkušeností je problematika dobra a zla ve stínu Auschwitz. Tím, kdo tuto problematiku rozvíjel, byl polský filozof a teolog Józef Tischner. Jeho přínosem je poukázání na objektivní existenci hodnot. Dalším velice důležitým přínosem jeho filozofie je popis zkušenosti, která vzniká ve chvíli setkání člověka se světem a s kulturou. Tato zkušenost je zásadně dvojí. V prvé řadě jde o zkušenost agatologickou, která vyplývá z morálního svědomí člověka. Setkání se světem je vždy pojímáno jako setkání se světem dobrým nebo se světem zlým. Díky této zkušenosti člověk zakouší nějak svět, který se mu odkrývá jako struktura nejen z pohledu ontologického, ale zároveň jako struktura agatologická. V dalším kroku v aktech soudu popisuje toto odkrývání světa. V té chvíli, kdy v hodnotícím aktu souzení člověk hodnotí hodnoty, ukazuje, jak tyto hodnoty významné tyto hodnoty pro jeho vlastní existenci jsou. Za největší přínos Tischnerovy filozofie považujeme především znovuobjevení filozofie hodnot. A především pak filozofii dobra.

REFERENCES

- Adorno, Wiesengrund Theodor.* 2009. Schéma masové kultury. Praha.
- Gadacz, Tadeusz.* 2009. Historia Filozofii XX Wieku. Nurty. Tom II. Kraków.
- Hernas, Adam.* 2016. Pod jakimi warunkami możliwa jest dzisiaj filozofia wartosci? [http://jozefTischner.pl/aktualnosci/item/239-pod-jakimi-warunkami-mozliwa-jest-dzisiaj-filozofia-wartosci-tekst-dr-adama-hernasa.html](http://jozef Tischner.pl/aktualnosci/item/239-pod-jakimi-warunkami-mozliwa-jest-dzisiaj-filozofia-wartosci-tekst-dr-adama-hernasa.html).
- Jeremias, Joachim.* 1966. Abba. Vandenhoecku. Göttingen.

- Kittel, Gerhard. 1986. Teologický slovník k Novej zmluve. Svazek I. Bratislava.
- Merriam - Webster Dictionary. 2017. Merriam - Webster Dictionary. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/agathology>
- Nestle, Eberhard. - Aland, Kurt. 1979. Novum testamentum graece et latine. Stuttgart.
- Patočka, Jan. 1991. Platón. Přednášky z antické filozofie. Praha.
- Parmenides. 1998. Περι φουσεος. In MARTINKA, Jaroslav. Antológia z diel Filozofov. Predsokratovci a Platón. Bratislava.
- Platón. 1979. Ión. In Dialogy o kráse. Praha.
- Plato. 2017. Κρατυλος [Cratylus]. In Perseus Collection. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0171%3atext%3d-Crat>.
- Plato. 2017. Παρμενίδης [Parmenides]. In Perseus Collection. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0173%3atext%3d-Parm>.
- Prach, Václav. 1993. Řecko-český slovník. Praha.
- Prodikos z Keosu. 2017. Ὀραι [Memorabilia]. In Perseus Collection. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Xen.%20Mem.%202.1.21&lang=original>
- Pružinec, Tomáš. 2014. Emmanuel Mounier. In Králik, Roman et al. Päť mysliteľov. Ljubljana, 109-140.
- Souček, Josef Bohumil. 1997. Řecko-český slovník k Novému zákonu. Praha.
- The Online Etymology Dictionary. 2017 http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=agathism.
- Tischner, Józef. 2008. Etyka a historia. Wykłady. Kraków.
- Tischner, Józef. 2001. Filozofia dramatu. Kraków.
- Tischner, Józef. 2002. Myślenie według wartości. Kraków.
- Tischner, Józef. 2001. Spór o istnienie człowieka. Kraków.
- Weischedel, Wilhelm. 1999. Skeptická etika. Praha.

SUMMARY: THE PROBLEM OF A PERSON IN THE PHILOSOPHY OF JÓZEF TISCHNER (THE ENCOUNTER OF SLAVONIC TRADITION AND WESTERN PHILOSOPHICAL TRADITION). The main aim of the article is to introduce the philosophy of person in the thinking of Józef Tischner. He was a Polish Roman Catholic priest, a philosopher and a professor of philosophy and ethics. His personal philosophy was influenced by the famous phenomenologist Roman Ingarden. Józef Tischner and his professor Roman Ingarden became the most famous Slavonic followers of the School of Phenomenology. Tischner's understanding of phenomenological philosophy was formed by Ingarden's ideas.

The problem of being and especially the problem of person was derived from the perspective of phenomenology. Józef Tischner published two books in which he described his philosophy of person. The first book is *The Philosophy of Drama* and the second book is *Controversy over Human Existence*. The main question of his philosophy is as follows: How can we see a person in another human being?

His radical question is related to the scepticism following the Second World War. He postulated the axiom that every person might be identified as a person in the act of encounter. In the act of encounter, one human being meets another human being. It is only this meeting and looking into the eyes of another person that establishes the encounter with another being as a person. Tischner thought that the real relationship between one human being and another human being was activated in the act of a face-to-face encounter.

LUCJAN KLIMSZA

PhDr. ThDr. Lucjan Klimsza, PhD.
University of Ostrava
Pedagogical Faculty
Department of Civic Education
Fráni Šrámka 3
Ostrava-Mariánské Hory, 709 00
Czech Republic
lucjan.klimsza@osu.cz